

Odiljon O'SAROV,
Samarqand harbiy prokurori,
adliya polkovnigi, ilmiy izlanuvchi
Tel: (99) 660-07-02

psixol.f.d.(DSc), dotsent L.U.Ravshanov taqrizi asosida

ON THE STAFF OF THE PROSECUTOR'S OFFICE SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PROFESSIONAL REFLEX

Annotation

This article is devoted to the socio-psychological foundations of professional reflex in the employees of the prosecutor's office system and provides for the study of such as professional, scientific, psychological training of the employees of the prosecutor's office system. Also, in the content of the article, the individual psychological characteristics of the employees of the prosecutor's office system, the socio-psychological image of the individual and the socio-psychological study of the formation of professional reflex are widely covered.

Key words: prosecutor's office, reflection, internal service, crime, discipline, courage, socio-psychological image, special title, professional employee, psychologist.

О СОТРУДНИКАХ ПРОКУРАТУРЫ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РЕФЛЕКСА

Аннотация

Данная статья посвящена социально-психологическим основам профессионального рефлексия у сотрудников прокуратуры и предусматривает проведение исследований по таким вопросам, как профессиональная, научная, психологическая подготовка сотрудников прокуратуры. Также в содержании статьи широко освещены индивидуально-психологические особенности сотрудников прокуратуры, социально-психологический образ личности и социально-психологическое исследование формирования профессионального рефлексия.

Ключевые слова: прокуратура, рефлексия, внутренняя служба, преступность, дисциплина, мужество, социально-психологический образ, специальное звание, профессиональный сотрудник, психолог.

PROKURATURA TIZIMI XODIMLARIDA KASBIY REFLEKSIYANING IJTIMOY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Anotatsiya

Mazkur maqola prokuratura tizimi xodimlarida kasbiy refleksiyaning ijtimoiy-psixologik xususiyatlariga bag'ishlangan bo'lib, prokuratura tizimi xodimlarining kasbiy, ilmiy, psixologik tayyorgarligi kabilarni tadqiq etishni nazarda tutadi. Shuningdek, maqola mazmunida prokuratura tizimi xodimlarining individual psixologik xususiyatlari, shaxsning ijtimoiy-psixologik qiyofasi va kasbiy refleksiya shakllanishining ijtimoiy-psixologik tadqiqi keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: prokuratura, refleksiya, ichki xizmat, jinoyat, intizom, jasorat, ijtimoiy-psixologik qiyofa, maxsus unvon, professional xodim, psixolog.

Kirish. O'zbekiston Respublikasida prokuratura tizimida kadrlar tayyorlash tizimini tubdan yangilash, huquqiy savodxonlik sifatini yangi bosqichga olib chiqish, jumladan, yuridik psixologiya fanini o'qitish jarayoniga ilg'or uslublarni joriy etish orqali huquqiy kasb natijaviyligini ta'minlash imkoniyatlari kengaytirildi. Lekin, zamonaviy prokuratura tizimi xodimlarini shakllantirishda kasbiy faoliyatga oid refleksiv qobiliyatlar tizimini va mexanizmlarini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratish zarur. Bu uchun prokuratura tizimi xodimlarida kasbiy refleksiyaning ijtimoiy-psixologik fenomen sifatida tadqiq etish o'rinli hisoblanadi.

Qolaversa, davlatlar o'rtasida turli madaniy, huquqiy va ijtimoiy-psixologik munosabatlarning integratsiyalashuvi prokuratura tizimi xodimlarida kasbiy refleksiyaning o'rganish tizimini isloh qilish va takomillashtirish vazifasini belgilaydi. Prokuratura tizimi xodimlarida kasbiy refleksiya, o'zini o'zi faollashtirish, nostandart vaziyatlarga psixologik yechim topish, ilg'or huquqiy texnologiyalarni qo'llash kabilarga alohida ahamiyat qaratilmoqda. Shuningdek, rivojlangan mamlakatlar prokuratura tizimi xodimlarining ijtimoiy-psixologik va huquqiy sohada kasbiy yo'nalganlik, kasbiy refleksiv qobiliyatining amaliy natijaviyligi muhim masalalar sarasiga kiritilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Tadqiqotchi M.I.Karginning fikricha, refleksiya insonga o'zini boshqa odamning o'rnida turib tushunishga, o'z harakatlarini baholashga, o'z xatti-harakatlarining afzalliklari va kamchiliklarini hisobga olishga va ularni qayta tiklashga imkon beradi[1,98]. Refleksiya insonning ichki holatiga o'tishning eng muhim mexanizmidir. U insonlarda tug'ilganda bo'lmaydi, balki ontogenezning barcha bosqichlarida rivojlanadi.

Tadqiqotchi M.K.Tutushkina tomonidan prokuratura tizimi xodimlarida refleksiyaning shaxsning o'zini o'zi boshqarishidagi zaruriy mexanizmlardan biri sifatida belgilaydi. U prokuratura tizimi faoliyatdagi refleksivlikning ikki xil nazorat va konstruktiv funksiyalariga ajratadi[2,67]. Nazorat funksiyasi ma'lum bir sohadagi mavjud vaziyat va shaxs dunyoqarashi o'rtasidagi aloqalarni o'rnatish va tekshirish jarayonidan iborat bo'lib, ma'nolar, munosabatlar va obrazlar shaklidagi ko'rsatmalardan iborat bo'ladi. Konstruktiv funksiya muayyan harakatlarni bajarish bilan bog'liq bo'lib, ideal obrazning o'zi harakat bajarilishi kerak bo'lgan model jarayonida yaratiladi, ya'ni bu ijodiy jarayon hisoblanadi.

S.Yu.Stepanovning ta'kidlashicha, refleksiv kompetentlik prokuratura tizimi xodimlarining kasbiy sifati bo'lib, vazifalarni yanada samarali va adekvat amalga oshirish, rivojlanish va o'z-o'zini rivojlantirishni ta'minlaydigan refleksiv qobiliyatni yuzaga chiqarish, kasbiy faoliyatga ijodiy yondashuv asosida maksimal samaradorlik va natijaga erishishga imkon yaratib beradi degan fikrni ilgari suradi[3,14]. Demak, prokuratura tizimi xodimlarida refleksiv kompetensiyani shakllantirish xodimni kasbiy va shaxsiy rivojlanish subyekti sifatida shakllantirish muammosi hisoblanar ekan.

Tadqiqotchi Yu.I.Lobanovning fikricha, prokuratura tizimi xodimlarining faoliyatida refleksiyaning roli ularning kasbiy fikrlash jarayonida bajaradigan funksiyalari bilan belgilanadi. Fikrlash jarayonini tahlil qilish funksiyasi muvaffaqiyatsizlik tufayli yuzaga keladigan muammoni tushunishni ta'minlaydi va mutaxassis o'zini xato qilayotgan ijrochi

sifatida ko'rishida, qabul qilgan qarorlari nima uchun samarali yoki samarasiz ekanligini aniqlashga intilishida namoyon bo'ladi[4,54]. Demak, refleksiya ongli ravishda muammoni qo'ya olishni, fikrlash jarayonini mustaqil ravishda shakllantirishni, ya'ni uni tashkil etishni ta'minlaydi. Bu vaziyatda refleksiya tafakkurni amaliy muammoni hal qilish uchun tanlangan yo'lni qayta ko'rib chiqishga, ular asosida yangi harakat uslubini ishlab chiqish uchun uning xatolarini topishga majbur qilar ekan. Ushbu funksiyaning natijasi mavjud vaziyatdan tashqariga chiqish va ijodiy tafakkur jarayonini faollashtirish bo'ladi.

Tadqiqotchi M.M.Mukanova fikricha, o'z-o'zini bilish jarayonida refleksiyaning rolini aniqlash bilan bir qatorda, u muloqotda o'zaro tushunishga erishish imkoniyatini ta'minlaydigan ijtimoiy persepsiyaning asosiy mexanizmlaridan biri sifatida qaralishini ta'kidlaydi[5,54]. Bu yerda refleksiya muloqotdagi sherigi tomonidan o'zini qanday qabul qilinishini anglashida namoyon bo'ladi, shuningdek, ijtimoiy persepsiyaning yana bir mexanizmi bo'lgan sherigining kechinmalarini tushunishga qaratilgan kognitiv empatiya bilan bog'liq hisoblanadi.

Psixolog olim V.A.Metayevaning fikricha, prokuratura tizimi xodimlarida kasbiy refleksiyaning akmeologik xususiyatini alohida ta'kidlab, refleksiya orqali shaxsiy va kasbiy rivojlanishda eng yuqori natijalarga erishishni ta'minlaydi. Aynan akmeologiyada "refleksiv kompetensiya" boshqa barcha turdagi kasbiy kompetensiyalarning yetarli darajada rivojlanishiga hissa qo'shadigan meta-kompetensiya sifatida qaraladi degan fikrni ilgari suradi[6,58]. V.A.Metayevaning o'qituvchilar, tibbiyot xodimlari, jamoat va siyosiy arboblari, rahbarlar o'rtasida olib borgan tadqiqotlari refleksiya barcha mutaxassislar faoliyatida tizimni tashkil etuvchi element bo'lib, ularning kasbiy malakasini rivojlantirishga xizmat qilishini isbotlaydi.

Shunday qilib, yuqorida ta'kidlab o'tilgan olimlarning fikriga ko'ra kasbiy refleksiya noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan vaziyatlarda o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egaligini anglatadi. Kasbiy refleksiya mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kasbiy refleksiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Prokuratura tizimi xodimlarida kasbiy refleksiya shakllanishining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganish masalasi ijtimoiy psixologiya sohasining oldidagi eng dolzarb masalalardan biri sanaladi. Tadqiqot jarayonida prokuratura tizimi xodimlarida kasbiy refleksiya faoliyatini rivojlantirish darajasining psixologik jihati bilan bir qatorda, ularning kasbiy, ijtimoiy va psixologik xususiyatlari ham e'tiborga olingan.

Tadqiqotimizda prokuratura tizimi xodimlarida kasbiy refleksiyaning ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganish uchun qo'yidagi metodikalar saralab olindi:

Solomin tomonidan ishlab chiqilgan "Kasbiy moyillik xususiyatlari" so'rovnomasi;

Kaganning "Kognitiv refleksiv-impulsiv" so'rovnomasi;

Milman tomonidan ishlab chiqilgan "Shaxs motivatsion tuzilmasi diagnostikasi" so'rovnomasi;

D.A.Leontev va Ye.N.Osinning "Refleksiyaning differensial tipik" kabi so'rovnomalardan foydalanilgan. Bular o'rtasida parametrik va noparametrik mezonlar hamda korrelyatsion aloqadorlik jihatlari ham aniqlangan.

Tahlil va natijalar. Prokuratura tizimi xodimlarida kasbiy moyillik darajasini o'rganishga doir so'rovnoma natijalariga ko'ra, birinchi shkala bo'yicha ya'ni odamlar bilan ishlashga moyillik M (8-5), standart og'ish esa, (3,2-2,5) farqlar bilan o'zaro tafovutlangan. Ya'ni boshqaruv, o'qitish, tarbiyalash, xizmat ko'rsatish (maishiy, tibbiy, axborot tahlil) kasblarga moyillik asosiy jihatlarni tashkil etadi. Bu guruhga doir insonlar odamlar bilan til topisha olishlik, muloqotchanligi, ularni kayfiyatini tushuna olishi kabi bilimlarga egadirlar.

Keyingi shkala kashfiyotchilik kasblariga moyillik bo'yicha M (4-2), standart og'ish esa, (1,8-0,3) natijani namoyon qilgan. Shu bilan birgalikda ularning o'rtasidagi o'zaro tafovutli farq ham sezilarli darajada namoyon bo'lmagan. Bunday shaxslar ma'lum vaziyatni ma'lum darajada o'zgartirish, biron nimaga barham berish, biron nima qilish, biron nima ko'rish va shu kabi maqsadni o'z oldiga qo'ya oladi.

Amaliy turdagi ishlarga moyillik shkalasi bo'yicha har ikki guruh sinaluvchilarining natijalari M (5-2), standart og'ish esa, (3,2-2,1) darajalar bilan o'rtacha farqni tashkil etgan. O'tacha tafovutlar ham ahamiyatli ekanligi aniqlangan.

Keyingi shkala ekstremal turdagi ishlarga moyillik bo'yicha sinaluvchilarning ko'rsatkichlari M (8-4), standart og'ish esa, (3,6-2,8) farqlar bilan o'rtachadan yuqori darajani namoyon etgan. Shuning uchun odamning irodaviy zo'r berishi va ixtiyoriy harakatlari tashqi to'sqinliklarni yengishga qaratilishi bilan bir vaqtda organizmning ichki ahvolini ham o'zgartiradi. Bundan tashqari ular o'rtasidagi farq ham ahamiyatli natijani namoyon qilgan. Bu kasbga sport, sayohat, ekspeditorlik, qo'riqlash, tezkor qidiruv faoliyati, harbiy xizmat bilan aloqador kasblar kiradi.

Iqtisodiy turdagi kasblarga moyillik shkalasiga ko'ra, sinaluvchilarning natijalari M (4-3), standart og'ish esa, (0,8-0,2) farqlar bilan o'rtacha natijani aks ettirgan. Shuningdek bu kasbiy faoliyat turiga ko'ra, asosan inson-texnika sohasida kasbiy faoliyat olib boradigan kasb egalari mansub bo'ladi. Ularning o'rtasidagi farq ham sezilarli farqlarni tashkil etmaganligi aniqlandi.

Tadqiqot davomida, prokuratura tizimi xodimlarining shaxs xususiyatlari va kasbiy refleksiya xususiyatlarining o'zaro bog'liqlik xususiyatlari korrelyatsion koeffitsiyent jihatlari tahlil qilindi. Unga asosan, odamlar bilan ishlashga moyillik shkalasi bilan kognitiv impulsiv, tizimli refleksiya va kvazirefleksiya shkalalari, kashfiyotchilik kasblariga moyillik shkalasi kognitiv refleksiv, kognitiv impulsiv, introspeksiya va kvazirefleksiya shkalalari, amaliy turdagi ishlarga moyillik shkalasi bilan kognitiv refleksiv, kognitiv impulsiv, tizimli refleksiya va kvazirefleksiya shkalalari, ekstremal turdagi ishlarga moyillik shkalasi bilan, kognitiv impulsiv, tizimli refleksiya va kvazirefleksiya shkalalari, iqtisodiy turdagi ishlarga moyillik shkalasi bilan, kognitiv refleksiv, kognitiv impulsiv va kvazirefleksiya shkalalari korrelyatsion bog'lanishda ekani aniqlandi.

Inson kamolotining shaxs davri yetukligining muayyan bosqichi hisoblanib, ijtimoiy hayotda alohida ahamiyat kasb etadi va o'zining ko'rsatkichi bilan muhim rol o'ynaydi. Shaxsning ma'lumot darajasiga qaramay, yuksak ko'rsatkichlarga erishuvi uning kamolotidan darak beradi. O'z sohasida kasbiy, iqtisodiy mahoratini namoyish etish yetuklikning yuksak darajasini bildiradi va jamoatchilik fikrida iliq iz qoldiradi. Tashabbuskorlik takliflari, ixtimolari sohadagi muvaffaqiyatni ifodalab berib, betakror shaxs ekanligini isbotlashga xizmat qiladi. Noyob kasb egasi, fenomenal qobiliyatli, iste'dodli yetuk shaxs shakllanganligi ijtimoiy-tarixiy voqelik sifatida yuksak baholanadi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, prokuratura xodimlarining berilgan so'rovnomaga nisbatan mulohazalari hozirgi davr uchun eng muhim sanalgan kasbiy refleksiya shakllanish faoliyati bilan bog'liq jarayonlarni o'rganishda ularning bu mulohazalarga bergan javoblari shuni namoyon qildiki, kasbiy refleksiyaning rivojlantirishga xos sifatlarni inobatga olishi va buning natijasida kasbiy faoliyatda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni oldini olishda asosiy mezonlardan biri sanalishi muhim ahamiyat kasb etishi nomyon bo'ldi. Shuningdek, prokuratura tizimi xodimlarining berilgan so'rovnomalarga nisbatan mulohazalari korrelyatsion koeffitsiyent bo'yicha shkalalarning ahamiyatli ravishda bog'langanligi, ularning kasbiy faoliyatida muhim ahamiyat kasb etishini prognoz qilishimiz mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Каргин М.И., Развитие рефлексии в младшем школьном возрасте / М.И.Каргин, Ю.А.Цыганова // Актуальные проблемы и перспективы развития современной психологии. — 2014. — № 1. — С. 97–100.
2. Тутушкина М.К., Практическая психология. Учебник . Санкт-Петербург. 2001. С. 67.
3. Степанов С.Ю., Принципы рефлексивной психологии педагогического творчества / С.Ю.Степанов, Г.Ф.Похмелкина, Т.Ю.Калошина // Вопросы психологии. - 1991. - № 5. - С. 5-14.
4. Лобанова Ю.И., Исследование влияния рефлексивного механизма на успешность профессиональной подготовки современного специалиста: Авто-реф. ... канд. психол. наук. СПб., 1998. С. 45.
5. Муканов М.М., Исследование когнитивной эмпатии и рефлексии представителей традиционной культуры // Исследование рече-мысли и рефлексии. Алма-Ата, 1979. С. 54-79.
6. Метаева В.А., Рефлексия как метакомпетентность / В.А.Метаева // Педагогика. - 2006. -№ 3. - С. 57-61.
7. www.expert.psychology.ru
8. www.psychology.all.ru
9. www.psychology.net.ru